

ALPEK B. LEVENTE

Az oktatási rendszer és a munkaerőpiaci integráció összefüggéseinek néhány aspektusa a leendő pályakezdők csoportjában

1. Bevezetés

A rendszerváltozás után a munkanélküliség drámai méreteket öltött, a probléma az egyik legsúlyosabb társadalmi gazdasági feszültségforrássá vált, amelyet csak megerősített a napjaink modern világgazdasági válságát kísérő recesszió, jelentős mértékben növelve a munkanélküliek arányát a dolgozó társadalomban. A munkaerőpiacon különös hátrányban vannak azok a csoportok, amelyek valamilyen okból kifolyólag kisebb hatékonysággal tudnak bekapcsolódni a munkahelyekért folyó versenybe.

A pályakezdők problematikája csak akkor vizsgálható átfogóan, ha megismerjük azt a folyamatot, amelyben a fiatalok a munkaerőpiacra való kilépés előtt részt vettek, és ahol kompetenciáik és szakmájuk legnagyobb részét elsajátították.

Jelen dolgozat célja az oktatási rendszer és a munkaerőpiaci integráció ok-okozati összefüggéseinek, egyes kérdéseinek vizsgálata, alapul véve korábbi vizsgálatokat, amelyekben a munkavállalók mint munkaerő keresleti tényezők elvárásai kerültek felmérésre. Ezek fényében jelen tanulmány sort kerít annak a vizsgálatára, hogy a munkaerőpiacon értékelt készségek miképpen változnak az általános és középiskolákban, releváns területi alapon, illetve iskolatípusok szerint. Felvázolja a fiatalok továbbtanulási irányait, és az ezek mögött álló motivációkat. Kitér a vizsgált csoportok munkaerőpiaci jövőképre, a motiváltság vizsgálatára, illetve a munkavállalási hajlandóság térbeli aspektusaira is.

A kutatás területi alapja a Sárbogárdi kistérség, amely Fejér megye viszonylatában számos mutató tekintetében a sereghajtók között szerepel (a munkanélküliségi ráta itt a legmagasabb a megyében, míg a pályakezdők aránya az összes álláskereső %-ban a második legmagasabb – Állami Foglalkoztatási Szolgálat). E tekintetben vizsgálata fontos, hiszen néhány kivételtől eltekintve tény, hogy a leggyengébb elem fékezi a legnagyobb mértékben adott csoport fejlődését.

A téma kutatása a rendszerváltozás utáni időszakig nyúlik vissza. LAKI LÁSZLÓ (1993) az iskola, a képzés és a munkanélküliség kérdését vizsgálta. BABUSIK FE-RENC, KUTAS JÁNOS és WEINPER MÁRIA (1997) a középfokú képzés és a munkaerőpiac viszonyrendszerét elemezték. MARTONFI GYÖRGY (1998) a pályaválasztás és a munkaerőpiac kérdését vizsgálta meg behatóbban, kitérve a fiatalság munkaerőpiaci orientációira és várakozásaira, mobilitási szándékaira és továbbtanulási terveire is. A pályaválasztás és a munkába állás viszonyát CSEHNÉ PAPP IMOLA (2005), az okta-

tási rendszer és a munkaerőpiac összefüggését VÁRADY JUDIT (2005), a vizsgálta. ÉKES ILDIKÓ (2005) a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldalát elemezte, kiemelt figyelmet fordítva a fiatalok foglalkoztatásával kapcsolatos preferenciákra. ILLÉSNÉ KINCSEI VALÉRIA (2006) a szakképzés és a munkaerőpiac viszonyrendszerét elemezte. Napjainkban egyre több olyan cikk születik, melyekben a szakképzés és a munkavállalás kapcsolata áll a középpontban (pl. CSEHNÉ PAPP IMOLA, 2007). Jelen dolgozat részint ezen írásokra, több esetben pedig új, egyedi vizsgálati szempontokra támaszkodik. Tovább megy a tekintetben, hogy a kérdést amennyire lehet, területi alapon és több, ehhez kapcsolódó sajátos szempont szerint vizsgálja.

2. Kutatási módszerek

Jelen kutatás alapját a 8. osztályosok, illetve a térségben jelentősebb érdeklődésnek örvendő középiskolák végzős osztályainak tanulói körében folytatott kérdőíves felmérés adja. A Sárbogárdi kistérség általános iskolásainak 83,9%-a töltötte ki a kérdőívet (177 fő), míg a középiskolákban a felmérésen való részvételi arány 68,1%-os volt (171 fő).

A szubszidiaritás elvét szem előtt tartva fontos volt, hogy az egyes kérdések szakértői – interjú megkérdezés formájában – meghallgatásra kerüljenek.

A vizsgálat során több alkalommal mutatószám – a térségi immobilitási (lokálpatriotizmus) index (TLI, TII) – került felhasználásra. A képzéséhez vett alapparaméterek a megkérdezettek empirikus, nem konkrét km-ben kifejezett munkavállalási távolsági szándékai, hajlandóságai voltak. A vizsgált csoport tagjai a „Hol lenne hajlandó munkába állni, ha majd sor kerül rá?” kérdésre az alábbi válaszokat adhatták:

- Ott ahol most lakom (-4)
- A jelenlegi lakhelyem közelében (-2)
- Fejér megyében (0)
- Az országban bárhol (2)
- Akár külföldön is (4)
- Mindenképpen külföldön (1)

A mutató képzésekor az egyes kategóriákhoz adott értékek rendelődtek, amelyek célja nem a súlyozás mértékének, csupán a különbségek létének kifejezése volt. A „immobilitás mértékét” az alábbi képlet adja meg:

$$100 - \left(\sum_{i=1}^6 x_i * y_i \right)$$

ahol „i” az adott válaszlehetőség sorszámát¹, „x” a vizsgált területi entitáson, adott típusú válaszok számát, „y” pedig a kategóriához tartozó szorzót jelöli.

Az így kapott mutatószám kifejezi, hogy a megkérdezettek összességében milyen mértékben hajlandóak munkavállalás szempontjából eltávolodni az adott település-

¹ Pl. ha i=1 akkor a lakhelyén, ha i=2 akkor a lakhelye közelében...stb.

től. Magas értékek esetén ez a „távolság” kicsi, alacsonyabb értékek esetén nagyobb. Fontos azonban, hogy ez nem feltétlenül jelent ingázási hajlandóságot, a háttérben elköltözési szándék, illetve egyéb tényezők is állhatnak.

3. Eredmények

3.1. A munkaerőpiac kínálati oldalának területi jellemzői

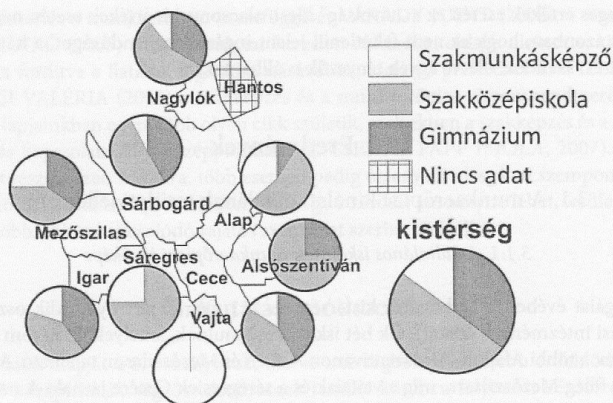
3.1.1. Az általános iskolások munkaerőpiaci jövőképe

A vizsgálat évében a Sárbogárdi kistérségben 211 gyerek járt nyolcadik osztályba (oktatási intézmények adatai). Ők hét iskolában tanulnak, amelyekből három a központban, a többi Alapon, Alsószentivánon, Cecén és Mezőszilasra található. Az igari diákok főleg Mezőszilasra, míg a vajtaiak és a sáregresiek Cecére járnak. A nagylóki felső tagozatosok elsősorban sárbogárdi iskolákban fejezik be a 8. osztályt.

Saját megítélésük szerint számítástechnikai ismereteik a legmélyebbek, amelyet eredményeik is igazolnak (közel 18% rendelkezett alap, illetve 12,5% teljes ECDL vizsgával). A munkaerőpiacon sokkal keresettebb nyelvvizsgák szempontjából a csoport már rosszabb mutatókkal rendelkezik. Nyelvvizsgával a megkérdezettek mindössze 10,2 %-a bír, amely azt mutatja, hogy – bár a piacképes nyelvtudás elsajátításának segítése minden iskolában kiemelt cél – nem jellemző, hogy valaki a 8. osztály végére erről bizonyítványt szerez. A munkavállalás szempontjából további fontos ismeretek (önéletrajzírás, munkajog, pályázatírás, csoportirányítás, munkaszervezés), gyakorlatilag ismeretlenek a 8. osztályosok számára, amely azért sem meglepő, mert a jelenlegi oktatási rendszerben ezek közül egyedül a csoportirányításra, a csapatmunkára fordítanak hangsúlyt.

A továbbtanulás irányában kimagasló mértékben (32%) a család javaslata volt a döntő. E tekintetben a probléma elsősorban abban áll, ha a szülők saját életpályájukat akarják ráerőltetni a fiatalokra, amely egy komoly strukturális munkanélküliséggel jellemezhető térségben gátolhatja a piaci igényeknek megfelelő pályaválasztást. A megkérdezettek mindössze 3%-a döntött a pályaválasztási tanácsadások hatására. A középiskolák saját kampánya számottevőbbnek bizonyult. A diákok mintegy 15%-a egy nyílt nap után döntött az adott intézmény mellett. Kedvező, hogy a megkérdezettek közel fele (42%-a) már a munkaerőpiacot is számításba vette a választásnál, és ha nem is volt meghatározó, de legalább ott volt közvetlenül az élmények után.

A továbbtanulási irányokból kitűnik (1. ábra), hogy még mindig az érettségit és szakmát is adó szakközépiskola a legkedveltebb továbbtanulási célpont. A második legnépszerűbb iskolatípus a gimnázium, míg az egyébként a munkaerőpiacon keregett szakmunkás végzettséget adó szakképzők sokkal lemaradva a harmadik helyen állnak. Faluból kevesebben mennek gimnáziumba. Ennek oka elsősorban a hagyományokban, a falusi értékrendben, illetve az itteni lakosok képzettségének jellemben gyökerezik. Sárbogárd egy sokkal városiasabb megoszlást mutat. Bár itt is a szakközépiskola a legnépszerűbb, a községekben tapasztaltnál jóval nagyobb arányt képvisel a polgári értékrendhez és gondolkodásmódhoz közelebb álló gimnázium.

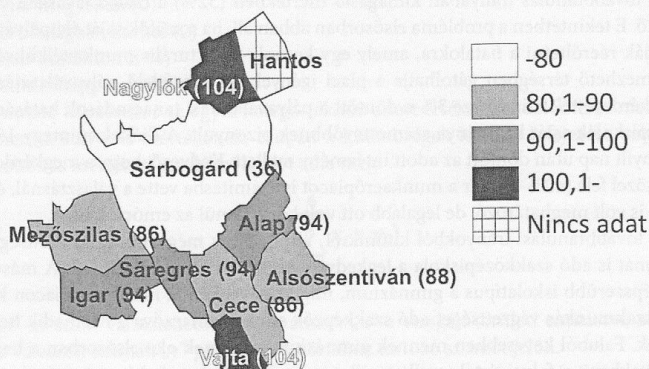

1. ábra. A nyolcadik osztályosok által első helyen választott iskola típusa
Adatok forrása: Saját felmérés. Szerkesztette: Alpek B. Levente (2011)

Összességében a három típusú oktatási intézmény megoszlása 1:2,4:3,4-hez, ahol a szakközépiskola képviseli a legnagyobb, a szakmunkásképző a legkisebb hányadot.

A munkaerőpiaci jövőkép szempontjából pozitívum, hogy a 8. osztályosok szinte mindegyike optimista jövőbeni boldogulásával kapcsolatban, sőt a legtöbben még akkor is bizakodnak, ha tisztában vannak vele, hogy a választott szakmájukkal nehezebb lesz az elhelyezkedés.

A munkavállalási – távolsági – hajlandósági, szándék alakulását fejezi ki a TI index (2. ábra).

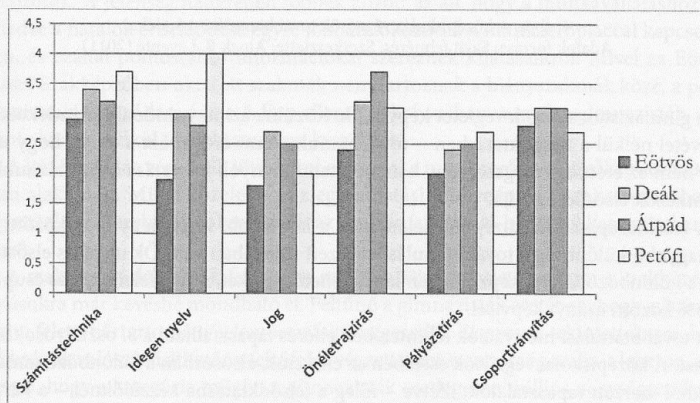
2. ábra. A nyolcadik osztályosok TI indexe
Adatok forrása: Saját felmérés. Szerkesztette: Alpek B. Levente (2011)

A falusi fiatalok sokkal kevésbé szeretnék munkavállalás céljából eltávolodni településüktől, mint a városiak. Az ő esetükben valószínűsíthetően az érzelmi kötődés magasabb foka is hozzájárul ahhoz, hogy a diákok nem szeretnék túl messze munkába állni szeretett településüktől. Kiemelkedik a sorból a sárbogárdi diákokra kapott 36-os érték, amely azt mutatja, hogy itt – bár arányaiban az átlagnál többen képzelték el boldogulásukat a lakhelyükön – mindent összevetve a 8. osztályosok mégis nagyobb távolságokban gondolkoznak, mint bármelyik másik kistérségi településen. A kontraszt tehát falu-város viszonylatban kézzelfogható.

3.1.2. A középiskolások munkaerőpiaci jövőképe

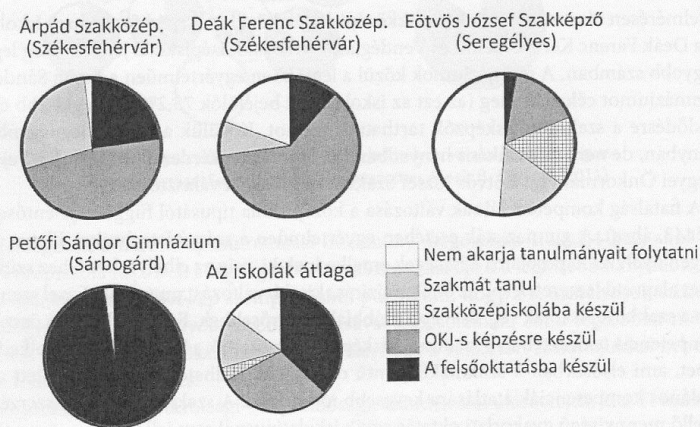
A felmérésen részt vett fiatalok a szakközépiskolák közül az Árpád Szakképző Iskolát és a Deák Ferenc Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakközépiskolát jelölték meg legnagyobb számban. A gimnáziumok közül a legtöbben egyértelműen a Petőfi Sándor Gimnáziumot célozták meg (az ezt az iskolatípust bejelölők 73,2%-a). Legkisebb érdeklődésre a szakmunkásképzők tarthattak számot. Közülük a diákok legnagyobb arányban, de nem szignifikáns hányadban (az összes megkérdezett 3,75%-a), a Fejér Megyei Önkormányzat Eötvös József Szakképző Iskoláját választotta.

A fiatalság kompetenciáinak változása a középiskola típusától függően jelentősen eltér (3. ábra). A gimnazisták esetében egyértelműen a számítástechnikai, illetve az idegen nyelvvel kapcsolatos készségek emelkednek ki, míg az elhelyezkedéshez szükséges alapvető ismeretek (pl. az önéletrajzírás) kisebb változást mutatnak. Ezzel szemben a szakközépiskolák végzősei épp utóbbiakban erősebbek. Feltűnő, hogy az összes kompetencia tekintetében a szakmunkásképzősök mutatták a legkevésbé kiemelkedő képet, ami elsősorban a szakmaközpontú oktatásnak tudható be, amely mellett az általános kompetenciák átadására kevesebb idő marad. A szakmai gyakorlatszerzés, a kellő mennyiségű gyakorlati oktatás egyik iskolatípusnál sem jellemző.

3. ábra. A középiskola végzősök kompetenciái az iskolatípus függvényében
Adatok forrása: Saját felmérés. Szerkesztette: Alpek B. Levente (2011)

A középfokú képzőintézmények közül elsősorban a szakmunkásképzőkből, de sok esetben a szakközépiskolákból is a munkaerőpiacra vezet az út. A vizsgált végzősök körében végzett felmérés azonban felhívta a figyelmet arra, hogy napjainkban már nem állja meg a helyét az a feltevés, miszerint a szakmunkásképzősök többsége iskolája befejeztével a munkaerőpiacon keresné boldogulását. A 4. ábrán látható, hogy a mestervizsga előtt állók több mint 50%-a készül további képzéseken részt venni, melyek közül az újabb szakma tanulása, a szakközépiskolában való továbbtanulás és az OKJ-s képzéseken való részvétel közel egyenlő arányban szerepel. Kérdés, hogy kompetenciáik és alapképzettségük függvényében tud-e számukra a képzési struktúra olyan lehetőséget kínálni, amely valóban hozzájárul esélyeik javulásához.

4. ábra. A középiskolás végzősök továbbtanulási szándékai
Adatok forrása: Saját felmérés. Szerkesztette: Alpek B. Levente (2011)

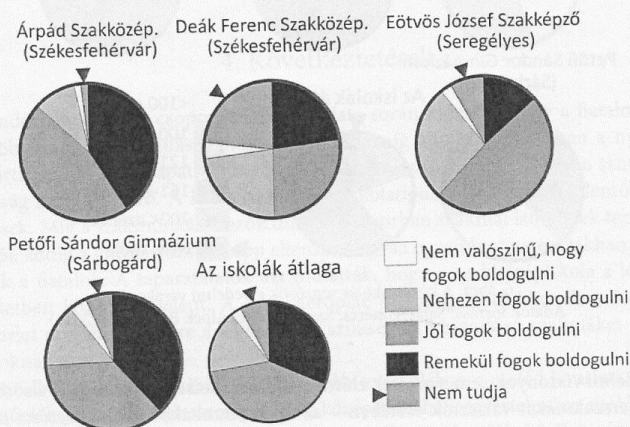
A gimnazisták a másik végletet képviselik. Közülük szinte mindenki szándékozott – kivétel nélkül a felsőoktatásban – továbbtanulni, ami erősíti azt a tényt, hogy ma már nem az érettségi megszerzése, hanem a tanulmányok folytatása a gimnáziumba jelentkezők elsődleges célja.

A szakközépiskolák középutat jelentenek a két előbbi intézménytípus között. A legnagyobb különbség a továbbtanulás tervezett irányában van. Ők ugyanis elsősorban a különböző OKJ-s képzésekben látják lehetőségeiket, míg a felsőoktatás csupán 5-25% közötti arányt képvisel.

A továbbtanulási motivációk tekintetében eltérés tapasztalható a 8. osztályosokhoz képest. A középiskolai végzősök esetében az emóciók, elsősorban a különböző tantárgyakból szerzett tapasztalatok, illetve – főleg a felsőoktatásba készülőknel – a karrier szakmák által nyújtott, vélt jó jövőbeni megélhetési esély játszott meghatározó szerepet. A munkaerőpiaci kereslet alapján 0,98% döntött. A tapasztalatok azt mutatták, hogy magát a pályaválasztást az iskolák – elsősorban a felsőoktatási intézmények –

„kampányai” sem sokban befolyásolják, azonban abban, hogy az adott végzettséget a fiatal melyik intézményben kívánja megszerezni, már számottevő szerepet játszanak.

A középiskolai végzősök munkaerőpiaci jövőképe az általános iskolásokéhoz képest attól függően, hogy az egyén milyen típusú iskolában tanul tovább, eltérően alakul (5. ábra).

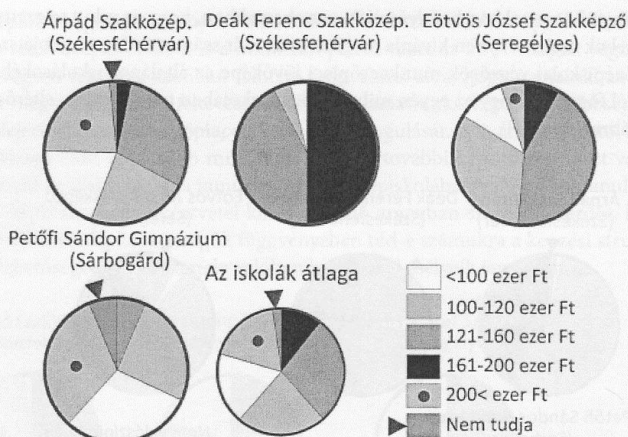

5. ábra. A középiskolás végzősök munkaerőpiaci jövőképe
Adatok forrása: Saját felmérés Szerkesztette: Alpek B. Levente (2011)

A pesszimizmus a munkaerőpiacra történő kilépéshez közeledve egyre inkább fokozódik. A jelenség hátterében többek között az áll, hogy a munkavállaláshoz közeledve a fiatalok érdeklődése egyre jobban fokozódik a munkaerőpiacra kapcsolatban, és ezáltal pontos(abb) információkat szereznek kilátásaikról. Mivel az Eötvös József Szakképzőben oktatott szakmák nem tartoznak a hiányszakmák közé, a pesszimizmus fokozódása érthető. Épp ellentétes helyzetben vannak a gimnazisták, akik szinte kivétel nélkül továbbtanulásra készülnek.

A középiskolás végzősök jövedelmi elvárásai a munkaerőpiaci jövőképhez hasonlóan alakulnak. Minél közelebb visz egy oktatási intézmény a munkaerőpiachoz, a tapasztalatok szerint annál realisabb az elvárás, a várható bérekkel kapcsolatban (6. ábra)

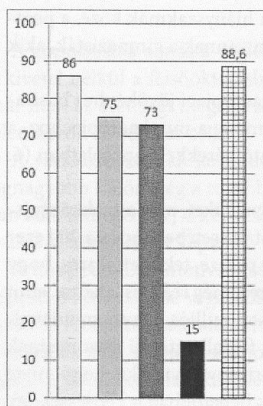
A szakmunkásképzősök feltűnően realisan látják helyzetüket, ami a szakközépiskolásokra már kevésbé mondható el. Feltűnő a gimnazisták esetében, hogy a 200 ezer forint feletti bértartomány jelentősen feltömegesedik. Ez persze, tekintettel arra, hogy többségük valószínűsíthetően felsőfokú végzettséget szerez, még realis is lehetne, amit árnyal, hogy a kategória mögött a gimnazisták esetlegesen milliós nagyságrendet elérő bérigénye húzódik meg, ami a Sárbogárdi kistérség foglalkoztatási viszonyainak tekintetében már koránt sem realis elvárás. A magas bérigény egyik oka, hogy mivel még távol vannak a munkavállalástól, nem foglalkoztak behatóbban a kérdéssel, így

6. ábra. A középiskolás végzősök jövedelmi várakozásai
Adatok forrása: Saját felmérés. Szerkesztette: Alpek B. Levente (2011)

a jövedelmi viszonyok sem ismertek előttük. Másik lehetséges ok, hogy – elsősorban a karrierszakmákat választók esetében – az adott munkakör rekordfizetései jutnak el a többséghez, így nem az átlag, hanem a csúcspénzesek jelennek meg elvárásaként. A csoport optimizmusából túlzott bizakodásra és szürreális jövedelmi elvárásokra is lehet következtetni.

Kérdés, hogy az egyes középiskolások mennyire gondolkoznak lakhelyük (a gimnazisták esetében szinte kivétel nélkül a Sárbogárdi kistérség) viszonylatában a munkavállalás szempontjából (7. ábra).

7. ábra. A középiskolás végzősök TL (TI) indexe
Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2011)

A lokálpatriotizmus tekintetében szignifikáns eltérés mutatkozik meg a gimnazisták javára. A Petőfi Sándor Gimnázium végzőseire kapott 15-ös érték kifejezi, hogy a 12. osztályosok többsége hajlandó gyakorlatilag az országban bárhol, de az esetek számottevő hányadában akár külföldön is munkába állni. A többi iskolatípus esetében ez egyáltalán nem mondható el, amit egyértelműen mutat, hogy a többi vizsgált intézményben a kistérség átlagához hasonló TII mutatószámok adódtak.

4. Következtetések

A leendő pályakezdekők csoportjának vizsgálata során kiderült, hogy a fiatalok leg-erősebb ismeretei számítástechnikai jellegűek, míg általános iskolában a nyelv, a csoportirányítás és a csapatban boldogulás, illetve az önéletrajzírás terén tanúsított jártasság nem jellemző. A középiskolákban iskolatípusoktól függően jelentősek az eltérések. Míg a szakmunkásképzők diákjai elsősorban szakmai ismeretek terén állnak jól, addig a gimnáziumban épp ellenkezőleg, az egyéb kompetenciákban remekelnek a fiatalok. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a szakközépiskola a legtöbb tekintetben középutat jelent. A munkaerőpiac szempontjából kiemelten fontos a gyakorlat megléte, amelyre a legnagyobb szüksége a különböző szakmákat tanuló fiataloknak van.

A továbbtanulási motivációk között általános iskolában a család javaslata, illetve az émoiók játszanak kulcsszerepet, míg középiskolában egyértelműen utóbbiakon van a hangsúly. Jelentős probléma, hogy a leendő pályakezdekők körében a munkaerőpiac folyamatai vagy nem is ismertek, vagy csak elenyésző hányadnál képviselnek döntő szempontot a pályaválasztásnál.

A továbbtanulás irányát tekintve a 8. osztályosok legnagyobb arányban a szakközépiskolákat választják. A legkisebb érdeklődés az egyébként egyre piacképesebb ismeretet adó szakmunkásképzők iránt mutatkozik. Fontos tény, hogy – szemben a sztereotípiákkal – a szakmunkásképzők végzőseinek is több mint a fele tervezi tanulmányai folytatását. A szakközépiskolások elsősorban OKJ-s képzéseken, míg a gimnazisták 99%-ban a felsőoktatásban szeretnének továbbtanulni.

Az immobilitás tekintetében kirajzolódik egy város-falu, illetve egy gimnázium-egyéb középfokú oktatási intézmények törésvonal, mindkét esetben előbbiek javára.

A problémák hátterének pontosabb ismeretében néhány megoldási javaslat került megfogalmazásra:

- Az általános iskolákban a lexikális tudás fejlesztése mellett kiemelt hangsúlyt kellene fordítani a középiskolában való hatékony boldogulás megalapozására, az általános kompetenciák (szövegértési, logikai készség, hatékony tanulási módszerek) elsajátítására.

- Vissza kellene adni a szakmunkásképzők és a szakmák presztízsét.

- A fiatalok érzelmeire hatva kellene terelni őket a hiányszakmák irányába, például a szakmák képviselőinek életszerű előadásaival.

- A szakmunkásképzőkben a legfontosabb feladat, hogy egy stabil bázisstudást adjanak a fiataloknak, amelyre a későbbiekben a technika/technológia fejlődéséből eredő új ismeretek ráépíthetők.

- Minden iskolatípusban figyelmet kellene fordítani a munkaerőpiacon értékelte általános ismeretek, kompetenciák pallérozására.
- Támogatásokkal, ösztönzőkkel lehetne segíteni a foglalkoztatók és a képzésben résztvevő diákok gyakorlatszerzési célú együttműködését.
- A munkavállalás nehézségeivel, a munkaerőpiaccal meg kellene ismertetni a fiatalokat.
- A szakközépiskolások hatékony boldogulásához is elengedhetetlen valamilyen szakismeret elsajátítása, így ezt, ha lehet, adott intézmény falain belül mindenképpen célszerű megtenni.

Irodalom

- BABUSIK FERENC – KUTAS JÁNOS – WEINPER MÁRIA 1997: Középfokú képzés és munkaerőpiac. Munkaügyi Szemle, (41. évf.) 7-8. sz. pp. 41-45.
- CSEHNÉ PAPP IMOLA 2005: A pályorientáció és a munkaerőpiac összefüggései. Munkaügyi Szemle, (49. évf.) 11. sz. pp. 19-23.
- CSEHNÉ PAPP IMOLA 2007: Az oktatás és a munkaerőpiac állapota közötti kapcsolat Magyarországon. Gazdálkodás, (51. évf.) 1. sz. pp. 60-65.
- ÉKES ILDIKÓ (2005): A munkaerőpiac két oldala (Munkáltatói szándékok és munkavállalói preferenciák a fiatalok foglalkoztatásában). Munkaügyi Szemle, (49. évf.) 10. sz. 17-20.
- ILLÉSNÉ KINCSEI VALÉRIA 2006: Igények és szükségletek - szakképzés és munkaerőpiac. Tudásmenedzsment, (7. évf.) 1. sz. pp. 49-55.
- LAKI LÁSZLÓ 1993: Iskola és munkanélküliség. Educatio, (2. évf.) 1. sz. pp. 1-10.
- MÁRTONFI GYÖRGY 1998: Pályaválasztás és munkaerőpiac. Educatio, (7. évf.) 3. sz. pp. 454-469.
- VÁRADY JUDIT 2005: Munkaerőpiac és oktatás. Szakoktatás, (55. évf.) 1. sz. pp. 23-25.